

O‘ZBEKISTONNING MUHOFAZAGA OLINGAN HUDUDLARI
PROTECTED AREAS OF UZBEKISTAN
ОХРАНЯЕМЫЕ ТЕРРИТОРИИ УЗБЕКИСТАНА

Andijon davlat pedagogika instituti

Tabiiy fanlar fakulteti o‘qituvchisi: **Nizomova Bashoratxon Begaliyevna**

Biologiya yo‘nalishi talabalari: **Xaydarova Nodirabonu Xayrullo qizi**

Xasanboyeva Gulshanoy Boburjon qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonning muhofazaga olingan hududlari, ularning turlari va ahamiyati keng yoritilgan. Chatqol biosfera qo‘riqxonasi, Qizilqum davlat qo‘riqxonasi, Zarafshon milliy bog‘i kabi yirik muhofaza hududlari misolida biologik xilma-xillikni saqlash va ekologik barqarorlikni ta‘minlash bo‘yicha olib borilayotgan ishlar tahlil qilingan. Shuningdek, muhofazaga olingan hududlarning ilmiy, ekologik va iqtisodiy ahamiyati, ekologik muammolar va istiqbolli rivojlanish yo‘nalishlari ko‘rib chiqilgan. Ushbu maqola ekologik tizimlarni saqlashga oid dolzarb masalalarni tushinishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Abstract: This article provides a comprehensive overview of Uzbekistan's protected areas, their types and significance. The work being carried out to preserve biodiversity and ensure ecological stability on the example of such large protected areas as the Chatkal Biosphere Reserve, the Kyzylkum State Reserve, and the Zarafshan National Park is analyzed. The scientific, ecological, and economic significance of protected areas, environmental problems, and promising development directions are also considered. This article serves as an important source for understanding current issues related to the preservation of ecological systems.

Аннотация: В данной статье рассматриваются охраняемые территории Узбекистана, их виды и значение. На примере крупных охраняемых территорий, таких как Чаткольский биосферный заповедник, Кызылкумский государственный заповедник, Зарафшанский национальный парк, проанализирована проводимая работа по сохранению биологического разнообразия и обеспечению экологической стабильности. Также были рассмотрены научная, экологическая и экономическая значимость охраняемых территорий, экологические проблемы и перспективные направления развития. Эта статья служит важным ресурсом для понимания текущих проблем, связанных с сохранением экологических систем.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, muhofazaga olingan hududlar, ekologik muvozanat, Chatqol qo‘riqxonasi, Zarafshon milliy bog‘i, biologik xilma-xillik, ekologik turizm, iqlim o‘zgarishi.

Keywords: Uzbekistan, protected areas, ecological balance, Chatkal Reserve, Zarafshan National Park, biodiversity, ecological tourism, climate change.

Ключевые слова: Узбекистан, охраняемые территории, экологический баланс, Чаткальский заповедник, Зарафшанский национальный парк, биологическое разнообразие, экологический туризм, изменение климата.

O‘zbekiston – boy tabiiy resurslari va o‘ziga xos biologik xilma-xilligi bilan ajralib turadigan mamlakat. Hududning geografik joylashuvi, iqlimi va tabiiy sharoitlari turli ekotizimlarni shakllantirgan. Ammo, inson faoliyati va ekologik muammolar sababli ko‘plab noyob flora va fauna vakillari xavf ostida qolgan. Shu sababli, O‘zbekiston hukumati muhofazaga olingan hududlarni tashkil etish va rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratmoqda.

O‘zbekistonda muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar turli xil shakllarda tashkil etilgan. Qo‘riqxonalar inson faoliyatidan himoya qilingan hududlar, unda faqat ilmiy tadqiqotlar o‘tkazishga ruxsat beriladi. Qo‘riqxonalar – bu tabiatni muhofaza qilish uchun tashkil etilgan maxsus hudud bo‘lib, unda inson faoliyati qat‘iy cheklanadi yoki umuman taqiqlanadi. Qo‘riqxonalar biologik xilma-xillikni saqlash, yo‘qolib ketish xavfi ostidagi hayvonlar va o‘simliklarni himoya qilish, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega. Zarafshon qo‘riqxonasi Samarqand viloyatida joylashgan. Zarafshon daryosi bo‘ylab tug‘ruq zonasini himoya qilish va noyob Zarafshon qirg‘oq bo‘tasi kabi o‘simliklarni saqlash vazifalarini bajaradi. Uning o‘simlik va hayvonot dunyosi boy, bu yerdagi qushlarning ko‘plab turlari qizil kitobga kiritilgan. Milliy bog‘lar Rekreatsion, ilmiy va madaniy maqsadlarda tashkil etilgan hududlar. Tabiiy, madaniy, yoki tarixiy ahamiyatga ega hududlar bo‘lib, davlat tomonidan himoya qilinadi. Ularning asosiy maqsadi atrof-muhitni saqlash, biologik xilma-xillikni qo‘llab-quvvatlash va tabiiy resurslardan barqaror foydalanishni ta‘minlashdir. Milliy bog‘lar davlat tomonidan qonun bilan himoya qilinadi va inson aralashuvlari cheklanadi. Ular odatda sayyohlik markazlariga aylangan va odamlarga tabiatni o‘rganish imkoniyatini beradi. Ko‘pincha noyob landshaftlar, o‘rmonlar, daryolar, tog‘lar va hayvonot olami bu hududlarda joylashgan. Tabiiy resurslardan foydalanishni nazorat qilish va ekologik barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Alohida noyob tabiiy ob‘ektlarni himoya qilishga mo‘ljallangan. Tabiiy resurslarni barqaror boshqarish maqsadida yaratilgan hududlar.¹

1. ¹J.L.Laxanov “Umurtqalilar zoologiyasi” – Toshkent-2005.

Chotqol davlat biosfera qo‘riqxonasi. Chotqol qo‘riqxonasi Toshkent viloyatida joylashgan bo‘lib, 1947-yilda tashkil etilgan. Uning asosiy maqsadi noyob o‘simliklar, jumladan, yong‘oqzorlar, archa va boshqa tog‘li hudud florasini saqlashdir. Hayvonot dunyosi. Qor barsi, tog‘ echkisi va burgut kabi noyob turlar himoya qilinadi. Biosfera rezervati maqomi. Ushbu hudud xalqaro ahamiyatga ega biosfera rezervati sifatida e‘tirof etilgan.

Jayron ekologik markazi. Jayron ekologik markazi O‘zbekistonning Buxoro viloyatida joylashgan va asosan jayron (g‘o‘rxo‘roz) kabi yo‘qolib ketish xavfi ostidagi hayvon turlarini himoya qilish va ularning yashash muhitini tiklashga qaratilgan muhim loyihadir. Bu markaz biologik xilma-xillikni saqlash va ekologik tadqiqotlar o‘tkazish bilan shug‘ullanadi. Jayron O‘zbekistondagi noyob hayvonlardan biri bo‘lib, u asosan cho‘l va yarim cho‘l hududlarda yashaydi. Jayron ekologik markazi ushbu hayvonlarni ko‘paytirish va tabiatga qaytarish ustida ishlaydi. Noyob hayvon turlari va ularning yashash muhitini o‘rganish, ekologik muvozanatni tiklashga oid ilmiy ishlanmalarni qo‘llab-quvvatlash.

Zarafshon milliy bog‘i. Zarafshon Milliy Bog‘i – O‘zbekistonning Zarafshon daryosi bo‘yida joylashgan muhofaza qilinadigan hudud bo‘lib, uning asosiy maqsadi tabiiy resurslarni saqlash va noyob ekotizimlarni himoya qilishdan iborat. Ushbu bog‘ o‘zining o‘ziga xos flora va faunasi bilan ajralib turadi va ekologik turizm, ilmiy tadqiqotlar hamda tabiatni asrashga qaratilgan faoliyatlarni amalga oshiradi. Hududning joylashuvi. Zarafshon Milliy Bog‘i Zarafshon vodiysida joylashgan bo‘lib, u O‘zbekistonning Samarqand va Navoiy viloyatlarini qamrab oladi. Bu hudud Zarafshon daryosi ekotizimi bilan chambarchas bog‘liq.

Qizilqum davlat qo‘riqxonasi. Qizilqum cho‘lini qamrab olgan ushbu qo‘riqxonaga kamyob cho‘l hayvonlari va o‘simliklarini muhofaza qilish uchun tashkil etilgan. Bu hududda jayron, qor qo‘y va turli qushlar yashaydi. Qizilqum qo‘riqxonasi – O‘zbekistonning eng yirik qo‘riqxonalaridan biri bo‘lib, asosan cho‘l ekotizimini himoya qilish, noyob flora va faunani saqlashga mo‘ljallangan. Ushbu qo‘riqxonaga 1971-yilda tashkil etilgan va Qizilqum cho‘lida joylashgan. Joylashgan hududi Qizilqum qo‘riqxonasi Navoiy viloyati hududida. Maydoni taxminan 10 ming gektardan ziyod maydonni egallaydi. Iqlimi Qizilqum cho‘li hududi quruq va kontinental iqlimga ega. Yozda havo harorati +40°C gacha yetadi, qishda esa sovuq bo‘lishi mumkin. Qo‘riqxonaning maqsadlari cho‘l ekotizimini himoya qilish, qizilqum cho‘lining tabiiy sharoitlarini saqlash va tiklash, noyob hayvonot va o‘simlik dunyosini muhofaza qilish, xavf ostidagi va yo‘qolib ketish xavfi bo‘lgan hayvonlar va o‘simliklarni asrash kabilardir. Bundan tashqari ilmiy tadqiqotlar olib boorish, hududning ekologik holatini o‘rganish va ekologik muvozanatni tiklash

bo'yicha ishlar olib boriladi. Biologik xilma-xillikni saqlash, cho'l hududida yashovchi turli xil organizmlar populyatsiyasini himoya qilish.

Surxondaryo davlat qo'riqxonasi. Surxondaryo qo'riqxonasi tog' va cho'l ekotizimlarini himoya qilish uchun yaratilgan. Bu hududda noyob daraxt turlari va o'simliklar o'sadi, jumladan, Zarafshon archa o'rmonlari saqlanmoqda. Muhofazaga olingan hududlarning ahamiyati. Biologik xilma-xillikni saqlash. Noyob flora va fauna vakillarini himoya qilish orqali ekotizim barqarorligini ta'minlaydi. Ilmiy tadqiqotlar. Muhofazaga olingan hududlar olimlar uchun ekologik jarayonlarni kuzatish va o'rganish imkoniyatini beradi. Turizm va rekreatsion rivojlanish. Milliy bog' va qo'riqxonalar ekologik turizmni rivojlantirishga xizmat qiladi. Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash. Bu hududlar orqali iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirini kamaytirish va tabiiy resurslarni tiklash imkoniyati yaratiladi.²

Ekologik muammolar va istiqbollar Ekologik xavf. Antropogen faoliyat, noqonuniy ov va sanoat chiqindilari muhofaza qilinadigan hududlarga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Rivojlanish istiqbollari. O'zbekiston hukumati xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda yangi qo'riqxonalar va milliy bog'lar tashkil qilishni rejalashtirmoqda. Shuningdek, ekologik ongni oshirish va muhofaza qilinadigan hududlarni texnologik boshqarish tizimlarini joriy etish bo'yicha ish olib borilmoqda.

Muhofazaga olingan hududlarning ahamiyati. Tabiiy resurslarni saqlash Muhofaza hududlari suv, tuproq, o'rmon kabi resurslarni saqlashga yordam beradi va ularning noto'g'ri foydalanishining oldini oladi.. Biologik xilma-xillikni himoya qilish. Ko'plab noyob va yo'q bo'lib ketish xavfi ostidagi hayvonlar va o'simliklar turlari bu hududlarda himoya qilinadi. Bu global ekologik muvozanatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ekotizimni barqarorlashtirish Qo'riqlanadigan hududlar o'rmonlar, daryolar va boshqa tabiiy tizimlarni saqlash orqali iqlim o'zgarishi va tabiiy ofatlarga qarshi kurashishda yordam beradi. Masalan, o'rmonlar karbonni yutadi va kislorod ishlab chiqaradi. Ilmiy tadqiqotlar uchun imkoniyat Muhofaza hududlari tabiat va ekologiya sohasidagi ilmiy izlanishlar uchun tabiiy laboratoriya sifatida xizmat qiladi. Olimlar bu joylarda o'simlik va hayvonlarning o'zaro munosabatlarini o'rganadilar. Madaniy va tarixiy merosni saqlash Ba'zi himoya qilinadigan hududlar insoniyat tarixiga oid muhim arxeologik joylar va madaniy ahamiyatga ega hududlarni o'z ichiga oladi. Turizm va iqtisodiy foyda Ushbu hududlar ekologik turizm uchun ideal bo'lib, iqtisodiy daromad keltiradi va mahalliy

-
2. A.G'afurov, A. Abdukarimov, J.Tolipova, O.Ishankulov, M.Umaraliyeva, I.Abduraxmonova: Biologiya-o'rta ta'lim muassasalarining 11-sinf va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'quvchilari uchun darslik.

aholi uchun ish o‘rinlari yaratadi. Iqlim o‘zgarishiga qarshi kurash Muhofaza qilingan hududlar atmosferadagi issiqxona gazlarini kamaytirishga yordam beradi va iqlim barqarorligini ta‘minlaydi.³

Xulosa: O‘zbekistonning muhofazaga olingan hududlari tabiiy boyliklarni saqlash va ekologik muvozanatni tiklashda muhim ahamiyatga ega. Davlat tomonidan ushbu hududlarni kengaytirish va ularni xalqaro standartlar asosida boshqarish choralari ko‘rilmoqda. Kelajakda bu hududlar nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishda ham muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. J.L.Laxanov “Umurtqalilar zoologiyasi” – Toshkent-2005.
2. A.G`afurov, A. Abdukarimov, J.Tolipova, O.Ishankulov, M.Umaraliyeva, I.Abduraxmonova: Biologiya-o`rta ta`lim muassasalarining 11-sinf va o`rta maxsus kasb-hunar ta`limi muassasalarining o`quvchilari uchun darslik.
3. O‘zbekiston Ekologiya qo‘mitasining rasmiy veb-sayti: www.uznature.uz.
4. Milliy ensiklopediya portali: www.ensiklopediya.uz.
5. BMT Atrof-muhitni muhofaza qilish dasturi veb-sayti: www.unep.org.

Research Science and Innovation House

3. ³ O‘zbekiston Ekologiya qo‘mitasining rasmiy veb-sayti: www.uznature.uz.

